

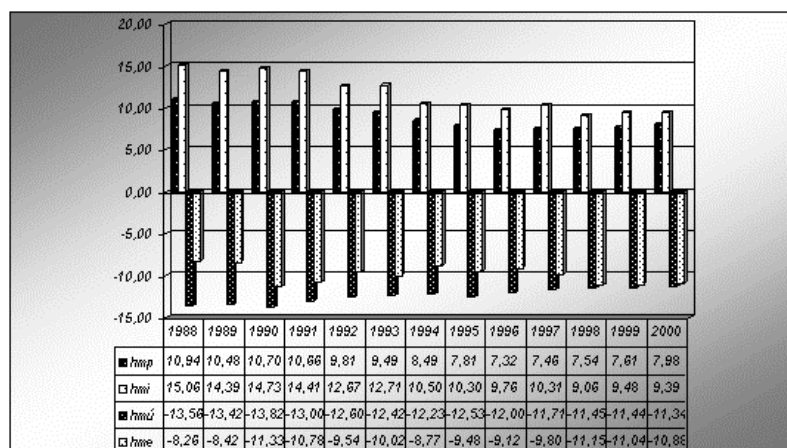
Post-industriální a post-socialistické období

Praha se na přelomu 80. a 90. let stala hlavním dějištěm tzv. sametové revoluce. Tato revoluce však nepřinesla tak výrazný zlom ve vývoji společnosti jako komunistické převzetí moci v roce 1948. Zatímco komunistická strana rozpoutala v 50. letech politický teror a nemilosrdně likvidovala své odpůrce, představitelé nové demokracie umožnili komunistické straně nejen pokračovat v politické činnosti, ale začlenili mnoho komunistů mezi sebe do politického a ekonomického rozhodování. Podobná situace je i ve většině ostatních post-socialistických zemí (Weclawowicz 1992, Enyedi 1998). Postupnou transformaci české společnosti je podle mne zatím velmi těžké hodnotit. Je však jisté, že se jedná o transformaci nenásilnou (sametovou), pozvolnou a v některých případech i těžkopádnou. Přes všechny nedostatky současné ekonomiky, politiky a společnosti, je nesporné, že došlo k zlomovým změnám v zásadních podmínkách vývoje celého státu a samozřejmě i Prahy. Významné změny nastaly ve stratifikaci společnosti. Demokratizace, nahrazení "komunistické třídy", nárůst ekonomické diference, změny v demografickém chování a nové způsoby života proměnily charakter společnosti nejvíce a nejprve právě v hlavním městě Československa.

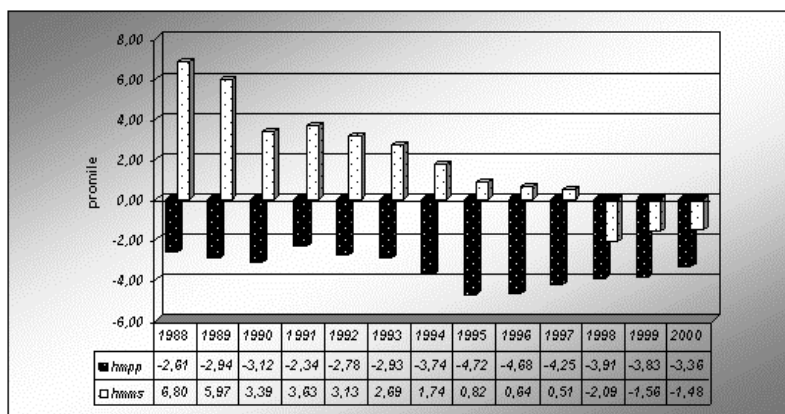
V dalším textu se věnuji populačnímu růstu Prahy v 90. letech a především migračním pohybům uvnitř Pražského městského regionu, které vedle zmíněných "sociálních procesů" společně formují novou sociálně prostorovou strukturu Prahy. I když je zřejmé, že nelze oba typy od sebe precizně oddělit a navzájem se podmiňují, pokusím se alespoň částečně odlišit dopad urbanizačních a sociálních procesů na utváření sociálně prostorové struktury Prahy.

Pokud se opřeme o data získaná ze statistických hlášení, můžeme konstatovat, že hlavní město od roku 1993 populačně ztrácí. V tomto roce migrační zisk Prahy nestačil vyrovnat populační ztrátu způsobenou přirozeným úbytkem pražského obyvatelstva. V roce 1998 se obrátila do záporných hodnot i migrační bilance Prahy. Město v současnosti ztrácí obyvatelstvo migrací i přirozenou měnou (viz graf 14). Z grafu je patrné, že v průběhu 90. let klesla především intenzita přistěhování. Imigrace obyvatelstva je přitom jedním ze základních impulsů k restrukturalizaci sociálního prostředí města. Z tohoto pohledu má současná Praha nejnižší atraktivitu v celé novodobé historii. Dokonce i Praha 50. let sužovaná velkou bytovou krizí a "škrcena" komunistickou politikou vykazovala dvojnásobně více přistěhovalců než současné město. Nevyplnily se tak předpoklady řady odborníků o budoucím populačním růstu města. Např. Jiří Hruza (1992: 80) předpokládal v roce 2000 1,273.400 obyvatel hlavního města. Tento růst měl být způsoben především populačním nárůstem vnějšího města o zhruba 175 tisíc. Podobný byl i odhad odborníků z Přírodovědecké fakulty UK, kteří předpokládají v roce 2010 zhruba 1,25-1,3 miliónu trvale bydlících v Praze (Čermák a kol 1995). Koncem roku 2000 měla Praha 1,121.186 trvale bydlících obyvatel, což je o 32 tisíc méně než v roce 1990. Tento úbytek je způsoben především přirozenou měnou, vývoj hrubých měř migrace i přirozené měny pro Prahu jsou zobrazeny v grafech 4.16 a 4.17.

Obr. 14 Hrubé míry migrace a přirozené měny v Praze v letech 1988-2000

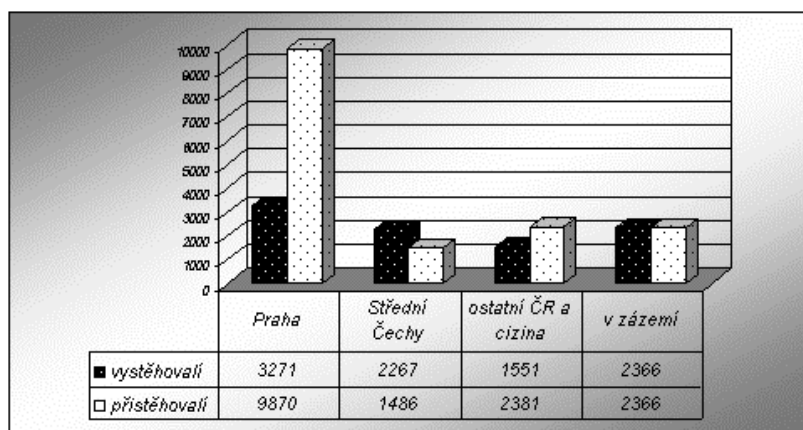

Obr. 15 Hrubá míra přirozeného přírůstku a migračního salda v Praze v letech 1988-2000

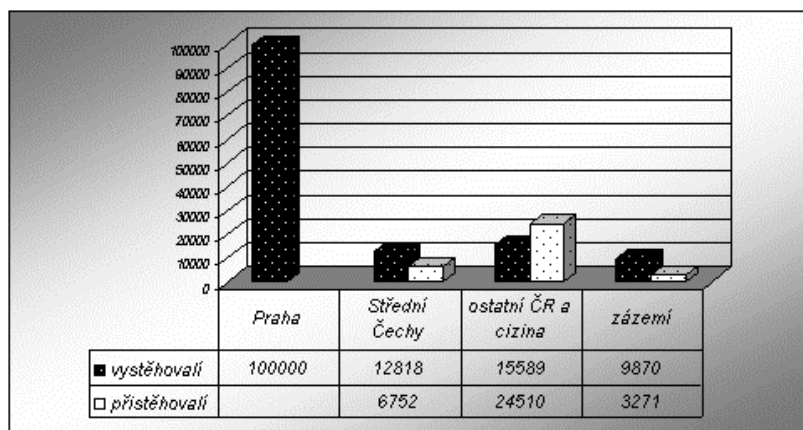

V grafu 15 je vidět vývoj obou komponentů celkového přírůstku pro Prahu v letech 1988-2000. Pokud rozšíříme sledování na celý městský region, můžeme vyhodnotit základní trendy ve vývoji migračních pohybů přesněji. V kapitole 3.1.5 jsem rozdělil migrační pohyby uvnitř městských regionů a vyslovil názor, že se všechny tyto pohyby současně uplatňují při formování rozmístění obyvatelstva ve městě. Migrační toky v rámci Pražského městského regionu na konci 90. let jsou zobrazeny na grafech 16 a 17, ze kterých jsou patrné zejména silné směry stěhování uvnitř Prahy a z Prahy do zázemí.

Obr. 16 Počty přistěhovaných a vystěhovaných do/ze zázemí Prahy v letech 1997-9 (Pozn.: Čísla jsou součty za tři uvedené roky)

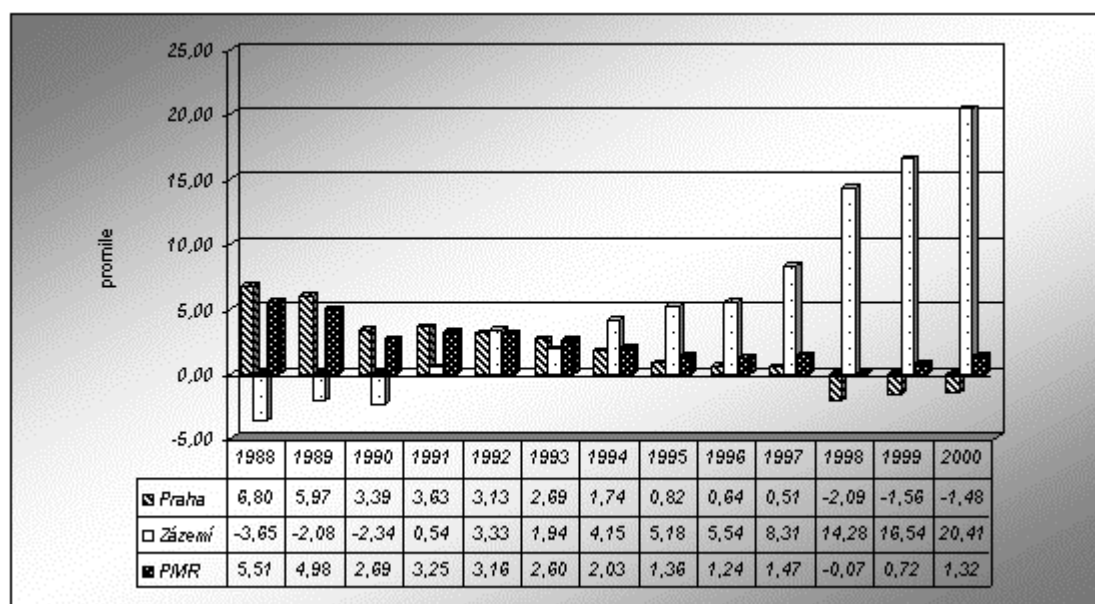

Obr. 17 Počty přistěhovaných a vystěhovaných do/z Prahy v letech 1997-9. (Pozn.: Čísla jsou součty za tři uvedené roky)

Migrační bilance celého Pražského městského regionu je v současnosti kladná, což způsobuje zejména zvýšená imigrace do zázemí města (obr. 18).

Obr. 18 Hrubá míra migračního salda v Praze, zázemí a Pražském městském regionu v letech 1988-2000

Zde je třeba připomenout, že všechna použitá čísla jsou získaná na základě vyplněných hlášení o uskutečněných událostech. Zatímco statistiku demografických událostí je možné považovat za velmi přesnou, hlášení o stěhování vypovídají o skutečných migračních tocích pouze omezeně. Častým jevem, který ovlivňuje statistiku stěhování, jsou zejména fiktivní stěhování. Nahlášení dospělého dítěte k prarodičům bylo obvyklým postupem v období socialismu a tento jev se objevuje i v současné době regulovaných nájmu v Praze. Ačkoliv má fiktivní migrace vliv zejména na objem vnitřního pražského stěhování, může ovlivňovat i pohyby do/z Prahy. Příkladem mohou být fiktivní stěhování vysokoškolských studentů do vzdálenosti zajišťující přidělení studentské koleje i další neuskutečněné avšak vykázané pohyby, které je velmi obtížně odhadnout. Na druhé straně zůstává zřejmě značná část stěhování ve statistice nepodchycená. Trvale hlášení zůstávají ve svém původním bydlišti např. dřívější nájemníci státních bytů, kteří je na černo pronajímají, nepodchycená je i velká část suburbánních stěhování. Na tento jev poukázala řada starostů obcí, ve kterých jsem v letech 2000 až 2001 prováděl dotazníkové šetření (Ouředníček 2002b). Je otázkou, zda jde pouze o dočasný jev a noví residenti se po čase k trvalému bydlení v obci přihlásí, či zůstanou hlášení v Praze. Vedle trvale bydlícího obyvatelstva utváří sociální prostředí jednotlivých částí Pražského městského regionu i další skupiny lidí, kteří v Praze pracují, přicházejí sem jako turisté, mají dočasně povolený pobyt nebo jsou v hlavním městě ilegálně. O odhad faktického obyvatelstva Prahy se pokusili Čermák a kol. (1995) a stanovili počet dalšího přítomného obyvatelstva na 400 tisíc osob.

Jako jeden z hlavních procesů, které utvářejí sociálně prostorovou strukturu města, jsem v práci hodnotil na několika místech suburbanizaci. Devadesátá léta znamenala i opětovný rozvoj tohoto procesu v okolí Prahy. V zázemí velkých měst a především v okolí Prahy lze v současnosti pozorovat silící stavební ruch. Vedle komerčních a veřejně prospěšných staveb se jedná zejména o roztroušenou, někdy i koncentrovanou, výstavbu rodinných domů, která je lokalizována především do atraktivních částí pražského okolí s dobrou dopravní dostupností hlavního města. Tato změna fyzického prostoru příměstských sídel je přirozeně spjata i se změnou sociálního složení příchozích obyvatel nové zástavby.

Obrat v migrační bilanci Prahy a jejího zázemí je možno sledovat na obr. 18. Jednotlivé křivky reprezentují tři zóny městského regionu - Prahu, zázemí Prahy a území Středočeského kraje bez okresů Praha-východ a Praha-západ. V 80. letech můžeme pozorovat kladné migrační saldo Prahy a migrační úbytky jak u zázemí Prahy, tak u zbytku Středočeského kraje. Tato situace se mění na počátku 90. let a až do roku 1997 migračně získávají všechny tři zóny. Atraktivita Prahy je dlouhodobě patrná zejména v ekonomických důvodech stěhování, zatímco saldo migrace u rodinných, zdravotních a stále více i bytových důvodů se v průběhu 90. let pozvolna posunuje do záporných hodnot (Ouředníček 2001). Ve druhé polovině 90. let dochází k výraznému migračnímu zisku zázemí Prahy, přičemž Praha

obyvatelstvo migrací ztrácí. Na území zbytku Středočeského kraje lze pozorovat podobné trendy v migračním chování obyvatelstva jako u bezprostředního zázemí Prahy, tedy obrat z migračně ztrátového území na ziskové. Při hlubší analýze po okresech a větších obcích Středočeského kraje je zřejmý selektivní charakter migrace, která výrazně závisí na dopravním a funkčním napojení obcí na hlavní město. Odlehlejší části středních Čech jsou málo atraktivní a populačně ztrácejí.

Rozvoj jednotlivých částí zázemí Prahy je odlišný a existují výrazné rozdíly mezi "rozvíjenými" a "upadajícími" obcemi. Ty pramení z rozdílného potenciálu jednotlivých obcí, především dopravní dostupnosti, atraktivity přírodního i sociálního prostředí a nabídky stavebních pozemků. Pokud se podíváme na obce, které migračně získávají v průběhu 90. let, můžeme konstatovat dvě důležitá zjištění. 1.) Bilance stěhování mezi jádrem a zázemím Pražského městského regionu má ve srovnání s minulými roky opačné znaménko, avšak stěhování do zázemí Prahy představuje pouze velmi pozvolný a prozatím málo vyvinutý proces. 2.) Počet migračně ziskových obcí postupně stále vzrůstá od 73 obcí v roce 1991 na 135 v roce 1999.

Na straně "nabídky" je zvýšení počtu migračně ziskových obcí v zázemí Prahy důsledkem větší aktivity vlastníků pozemků a zastupitelů obcí. Na straně "poptávky" je výraznějším impulsem pro posílení suburbanizačního procesu vzrůstající podíl lidí, kteří jsou schopni financovat stavbu rodinného domu. Prvotní suburbanizace v zázemí Prahy nebo ještě uvnitř administrativních hranic města byla na počátku 90. let téměř výhradně záležitostí nejvyšších sociálních (příjmových) skupin obyvatelstva. K získání hypotéky na výstavbu rodinného domu potřebovala rodina prokázat trojnásobek průměrného příjmu (Sýkora 1999: 87). Tato skutečnost v současnosti již neplatí a kombinace stavebních spoření a menších hypoték s nízkými úrokovými sazbami a státní podporou zpřístupňuje výstavbu domu i středním příjmovým skupinám obyvatelstva. V okolí Prahy můžeme objevit kromě luxusních rodinných domů postavených "na klíč" rovněž velké množství objektů bydlení středního standardu. Zároveň dochází k rozvoji lokalit, kde jsou dostupné stavební pozemky s nižší cenou.

Nový rozvoj bydlení je soustředěn především do okrajových částí sídel, na které je někdy napojen infrastrukturou i stavebně, jindy dochází k výstavbě nového sídla fyzicky i sociálně separovaného od původní zástavby (Ouředníček 2002b). Tento proces je často spontánní a závisí na aktivitě vlastníků pozemků. Obvyklým postupem je rozparcelování původních polí, která byla navracena v restitucích. Vlastníci nabízejí parcely většinou zcela bez inženýrských sítí nebo v lepším případě s některými přípojkami na hranicích pozemků. Často dochází i k prodeji libovolně vyměřených parcel podle přání kupujícího. Umisťování staveb na pozemcích a architektura domů je jen velmi málo ovlivňována původními požadavky v územních rozhodnutích. Tento rozvoj obcí lze do značné míry považovat za "divokou suburbanizaci", která bývá zejména ve Spojených státech označována termínem *urban sprawl* (Sýkora 2001). Nekoordinovaný rozvoj suburbánních území velkých měst v oblasti výstavby vede často k následným problémům v obslužném a dopravním zabezpečení suburbií a přináší i cizorodé a nevhodné prvky do architektonického charakteru sídla.

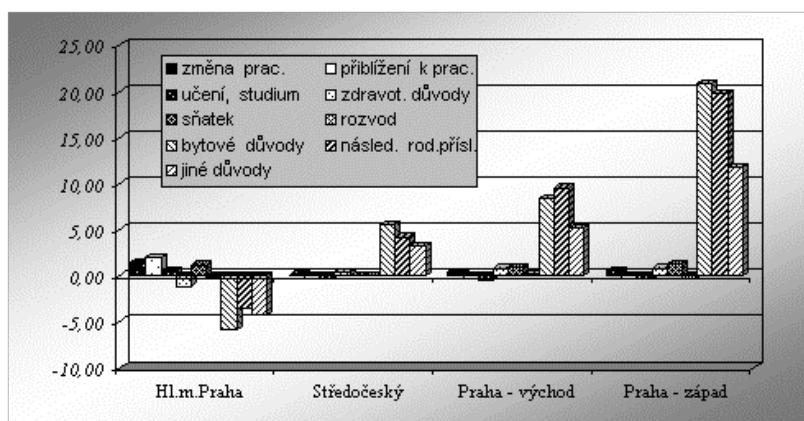
K nárůstu počtu obyvatel v zázemí Prahy dochází kromě stěhování do nových obytných lokalit i dalšími procesy. Jedním z nich je přeměna objektů individuální rekreace (OIR) na trvalé bydlení. U obcí, které se nachází v rekreačně atraktivních lokalitách kolem Vltavy, Sázavy, Berounky i na mnoha dalších místech, převládá dlouhodobě využití pro víkendovou i prázdninovou rekreaci Pražanů. Dobrá dopravní dostupnost a kvalita přírodního prostředí nabízejí možnost využití chat a chalup k trvalému bydlení. Tento proces hodnotí např. práce Ivana Bičíka a Dany Fialové (2001: 79), podle které mají největší zájem o bydlení v objektech OIR lidé ve věkové kategorii 41-50 let patřící do nejvyšší příjmové skupiny. Výsledky dotazníkového šetření ve vybraných sídlech pražského zázemí (Ouředníček 2002b) poukazují na odlišnost preferencí a reálného využívání OIR. Zastupitelé obcí vnímají využívání chat a chalup ke stálému nebo alespoň dlouhodobému pobytu především u párů důchodového věku a nižších příjmových vrstev. Mezi důvody vystěhování z města se objevily kromě kvality přírodního prostředí rovněž nižší náklady na bydlení.

Změnu sociálně prostorové struktury v zázemí Prahy lze nejlépe porovnat na základě údajů z censu. Ačkoliv poslední sčítání proběhlo v březnu roku 2001, budou detailní výsledky v potřebném územním členění k dispozici nejdříve na konci roku 2002. Mohou tak sloužit jako verifikace hodnocení

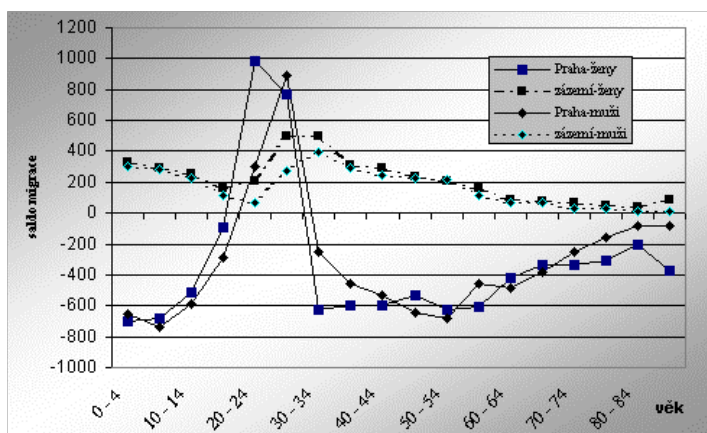
vypracovaných na základě jiných datových podkladů. Hlavním zdrojem informací o změně sociální struktury jsou zde údaje o stěhování v jednotlivých obcích okresů Praha-východ a Praha-západ. Vedle vývoje počtu stěhování můžeme sledovat především údaje o věkové struktuře, vzdělanostní struktuře a směrech migrace. Můžeme alespoň zhruba odhadnout demografickou strukturu přistěhovalého a vystěhovalého obyvatelstva, určit jeho sociální status a místo původního i nového bydliště. Doplňujícím zdrojem informací byl zejména Pohyb obyvatelstva, ze kterého byly získány údaje o důvodech stěhování. I když jsem využíval data za tříletý časový interval mezi lety 1997-1999, je většina informací zpracována nikoli jako vývoj v těchto letech, ale formou souhrnných ukazatelů pro tříleté období. Tak je možné se vyhnout nesprávným interpretacím při hodnocení malých čísel a některým nepřesnostem, které pramení z chybného zařazení hlášení o stěhování do příslušných let.

Pojďme se nejprve podívat na strukturu stěhování podle některých dosažitelných charakteristik. Obrázek 19 podává přehled o důvodech stěhování v Praze, Středočeském kraji a okresech Praha-východ a Praha-západ. Ačkoliv Praha jako celek migračně ztrácí, zůstává nadále přitažlivá především z ekonomických důvodů, které reprezentují první tři kategorie stěhování. Výrazné ztráty zaznamenává především z důvodů bytových, zdravotních a v kategorii následování rodinného příslušníka (především osoby, které nerozhodují o stěhování). Situace v zázemí Prahy je téměř obrácená, což je s ohledem na podíl uskutečněných migrací mezi oběma regiony zřejmé. Důvody stěhování lze krátce okomentovat takto: Praha získává nadále obyvatelstvo především z důvodů ekonomických, z města do zázemí směřují lidé zejména z důvodů zlepšení vlastního životního prostředí (bydlení, zdraví).

Obr. 19 Hrubá míra migračního salda podle jednotlivých důvodů stěhování ve středočeském regionu v letech 1997-9.

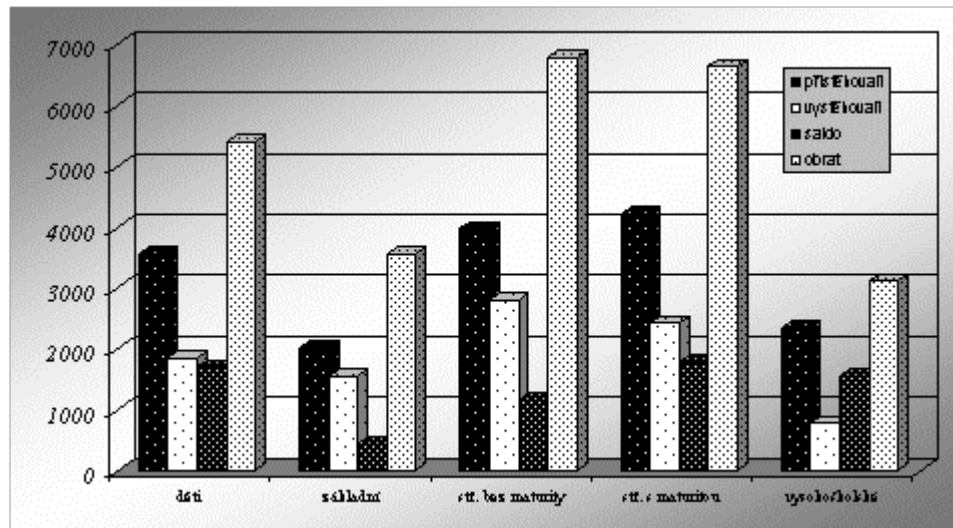
Obr. 20 Saldo stěhování podle věku v Praze a jejím zázemí v letech 1997-9.

Také analýza migrace podle věkových kategorií podává obraz o odlišné atraktivitě hlavního města a jeho zázemí pro specifické věkové skupiny. Praha ztrácí obyvatelstvo ve všech věkových skupinách mimo mladých lidí mezi 20. a 30. rokem života. Toto zjištění do značné míry koresponduje s předchozími ekonomickými důvody stěhování do Prahy. Současné trendy ve vývoji rodiny v Česku nasvědčují skutečnosti, že se jedná především o mladé bezdětné jednotlivce nebo páry, kteří preferují

život ve městě z ekonomických důvodů a kvůli odlišným nárokům na bydlení a životní styl. Tuto hypotézu podporuje i migrační bilance u dětské složky populace, která vykazuje zejména v nejmladších letech nejvyšší převahu vystěhovalých nad přistěhovalými do města. Zázemí města získává migračně ve všech věkových kategoriích. Nejvíce získává příchodem mladých rodin s dětmi a středních věkových skupin. Naopak nejmenší zisky vykazuje zázemí Prahy u teenagerů, mladých dospělých a v nejstarších věkových kategoriích.

Obr. 21 Stěhování do zázemí Prahy v letech 1997-9 podle vzdělání migrantů

Poslední graf (na obr. 21) vypovídá o objemu migrace podle dosažené úrovně vzdělání u migrantů v zázemí města. Zázemí Prahy získává především obyvatelstvo se středoškolským a vysokoškolským vzděláním. Saldo migrace je však kladné i u ostatních vzdělanostních kategorií. Ve stručnosti lze konstatovat, že dochází k posilování vzdělanostní struktury suburbánních oblastí, přičemž obyvatelstvo s vyšší úrovní vzdělání je mezi přistěhovalými zastoupeno ve větší míře než u ostatní populace.

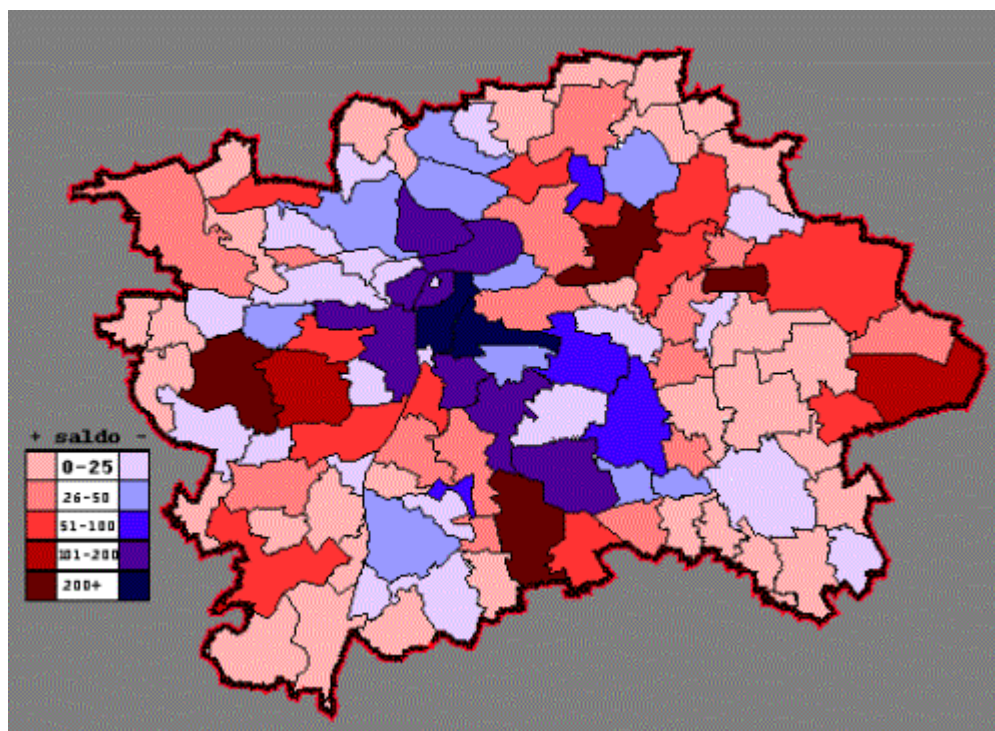
V průběhu 90. let dochází v zázemí Prahy k pozvolným změnám do té doby nerozvíjené části městského regionu. Rozvoj příměstské oblasti je ovlivňován celou řadou společenských a ekonomických procesů, které se postupně odrážejí i v prostorové struktuře města a městského regionu. Kromě významného rozvoje komerčních aktivit je nejvýraznějším procesem residenční suburbanizace, která se uskutečňuje z počátku především v nejatraktivnějších lokalitách a postupně se rozšiřuje i do dopravně i obsluženě méně vybavených sídel. Suburbanizace je doplňována i dalšími pohyby obyvatelstva, které představují zhruba 1/3 migračních zisků zázemí Prahy. Zvyšuje se především úloha tangenciálních pohybů v rámci zázemí jádrového města, které společně s procesem suburbanizace polarizují sídelní strukturu. Residenti nových suburbánních sídel mají výrazně vyšší sociální status, jsou mladší, většinou s dětmi, vzdělanější, převážně z Prahy a přicházejí z důvodů zlepšení bytových poměrů. Uvnitř rozvíjených obcí dochází k významné sociální polarizaci. Ačkoliv je posilována demografická i sociální struktura nových suburbií, vzniká zároveň napětí mezi novými residenty a starousedlíky. Vedle podstatných změn v sociálně prostorové struktuře suburbánních oblastí dochází i k postupným změnám ve zdrojových oblastech suburbanizace. Jako potenciální hrozba je vnímán zejména odliv obyvatelstva s vyšším sociálním statusem ze sídlišť. Dalším možným problémem zejména pro neúměrné zvyšování nákladů na dopravu a veřejné služby je nekoordinovaný rozvoj roztroušené individuální výstavby - *urban sprawl*.

Sociálně prostorová struktura Prahy

Sociálně prostorová struktura Prahy je utvářena sociálními procesy, které se odehrávají obecně ve společnosti a nemají přímý prostorový průmět a procesy migračními, které mění sociální strukturu jednotlivých částí městského regionu prostřednictvím stěhování obyvatelstva. Pokud chápeme urbanizační procesy vedle jejich prostorového významu i jako sociální procesy, nacházejí se v průniku obou kategorií (např. přímá a nepřímá urbanizace, difúze městského způsobu života). Vedle tradičně

sledovaných koncentračních a dekoncentračních pohybů z nebo do města, mají podstatný význam pro utváření sociálně prostorové struktury i mechanismy vnitroměstské migrace. Sledování migračních toků je téměř vždy statisticky rozděleno na pohyby uvnitř administrativního území města, z města do zázemí a naopak a mezi obcemi zázemí. Pokud chápeme jako komplexnější a uzavřenější region celou městskou oblast tvořenou administrativním územím města a přilehlým zázemím, je správné za vnitroměstskou migraci považovat nejen pohyby uvnitř administrativních hranic města, ale rovněž koncentrační a dekoncentrační (suburbanizace) pohyby mezi jádrem a zázemím a i tzv. tangenciální pohyby mezi sídly v zázemí městského regionu. Tyto formy migrace ovlivňují vedle zmíněných sociálních procesů utváření sociálně prostorové struktury městského regionu.

Obr. 22 Vnitropražská migrace v roce 1999

Vnitroměstská migrace v Praze je jako u jediného města v Česku sledována po urbanistických obvodech. Evidují se všechna stěhování mezi 726 urbanistickými obvody Prahy. Na konci 90. let se takto stěhovalo ročně kolem 30 tisíc osob, zatímco obrát stěhování mezi Prahou a jejími venkovskými okresy tvoří dlouhodobě kolem 4000 osob a stěhování mezi jednotlivými obcemi zázemí Prahy 800-900 osob. Celkem se uvnitř Pražského městského regionu realizuje asi 62 % všech stěhování, 38 % obrátu tvoří pohyby s ostatními obcemi Česka.

Při pohledu na stěhování uvnitř Prahy (obr. 22) jsou zřetelná některá specifika současného vývoje Prahy, např. migrační zisky okrajových částí města. Vedle nich se prosazují i po léta neměnné vzorce migračního chování obyvatelstva hlavního města. Již v období komunistické vlády byla prokázána jednoznačná závislost migračních proudů na výstavbě nových sídlišť (Mášková, Turba 1986). V širším městském centru neprobíhala téměř žádná nová bytová výstavba a nedošlo zde ani k podstatné přestavbě nebo modernizaci bytového fondu. Na mapách znázorňujících migrační salda jednotlivých částí Prahy byly zřetelné ostrůvky zisků nově vystavěných sídlišť v záplavě stagnujících ostatních oblastí (např. Drbohlav 1993). Vyšší úbytky zaznamenávalo centrum města, ztrácela i starší sídliště a okrajové lokality Prahy. V současnosti dochází nadále k uplatňování podobných životních cyklů pražských sídlišť. Dosídlování nejmladších sídlišť a postupné migrační ztráty u starších sídlišť lze identifikovat i z migračních sald v roce 1999 (obr. 22).

Na rozdíl od socialistického města dochází v současnosti k postupným migračním ziskům suburbánních lokalit a k výrazné migrační diferenciaci jednotlivých částí vnitřního města. Zatímco některé tradičně obytné čtvrti (Košíře, Krč, Braník, Žižkov, Podolí) migračně získávají, jiné čtvrti vnitřního města (Vinohrady, Smíchov, Holešovice, Karlín, Dejvice, Holešovice) stěhováním ztrácejí. Obě skupiny mají

zároveň velmi starou věkovou strukturu obyvatelstva a celkově populačně ztrácejí. V "obytných" čtvrtích je obyvatelstvo postupně nahrazováno novými imigranty a v některých místech se budují i nové byty. Do ostatních území se více rozšiřují neresidenční funkce. I tak je struktura pražské migrace velmi komplikovaná a hledání mechanismů současných migračních toků uvnitř města pouze nepřesným přibližováním složité reality. Statistika stěhování, ovlivněná na jedné straně fiktivním stěhováním a na druhé stěhováním nehlášeným (viz předchozí text), může být doplněná např. sledováním bytové výstavby. Hodnocení bydlení v současném městském regionu Prahy je věnována následující kapitola.

Bydlení

Zdeněk Čermák (1999) popisuje v článku o pražské migraci typickou posloupnost stěhování do Prahy za socialismu, která spočívala v prvotním získání zaměstnání a dojíždění do práce a až následným získáním bytu v Praze. Je to pouze jeden příklad řešení problémů, které provází vleklou bytovou krizí našeho hlavního města. Nedostatek bytů představuje v Praze chronický problém v průběhu celého 20. století. V jednotlivých etapách vývoje Prahy tato krize působila odlišně na různé sociální nebo věkové skupiny. Zatímco v období kapitalistického města dolehla krize zejména na nejslabší sociální skupiny obyvatelstva a vyústila ve svépomocné budování nouzových kolonií, v období socialismu byly opomíjenou skupinou zejména staří obyvatelé centrálních poloh Prahy. Dlouhodobá preference mladých rodin na "trhu" s bydlením v období komunistického státu se na začátku 90. let výrazně změnila. Řešení bytové otázky zůstává v současnosti zcela záležitostí jednotlivců nebo mladých párů, což je mnohými lidmi po dlouhých letech paternalistické bytové politiky vnímáno jako šokové řešení. Finanční nedostupnost nového bydlení a téměř chybějící sociální nebo startovací byty způsobuje dlouhodobé soužití mnoha dvacátníků i třicátníků s rodiči a bezesporu představuje i jeden z důvodů odložených nebo neuskutečněných počtů a sňatků.

Než se začnu věnovat hodnocení současného bydlení v Praze, rád bych zhodnotil alespoň krátce vývoj bytové výstavby po druhé světové válce. Bytová politika se v průběhu komunistické vlády lišila v několika obdobích. Matějů (1980) vyčlenil z hlediska charakteru bytové výstavby v Praze tři rozdílná období. Roky 1945-57, kdy stagnuje bytová výstavba a dochází k přerozdělení bytového fondu. Důležitými procesy byly zejména znárodnění nájemního sektoru a rozdělování velkých bytů. Mezi lety 1958-67 dochází ke zvýšené akceleraci výstavby nových bytů v sídlištní zástavbě, k uplatňování určitých tržních mechanismů a posílení ekonomických aspektů rozdělování bydlení (družstevní výstavba, rodinné domky). V první fázi družstevní výstavby byly tyto byty osidlovány lidmi s nemanuálním zaměstnáním, s vyšší vzdělaností a vyššími příjmy. To do jisté míry diferencovalo sídlištní zástavbu. Okrsky družstevních domů vykazovaly vyšší úroveň sociálního statusu obyvatelstva než ostatní nová sídliště. Odlišný sociální status se stabilizovanou sociální strukturou měly i oblasti se zástavbou rodinných domů, které zůstaly v soukromých rukou. Období od roku 1968 je charakteristické pokračující intenzivní bytovou výstavbou, avšak oslabením ekonomických aspektů přidělování bytů v družstevní zástavbě. V těchto letech došlo ke zvýšení objemu realizovaných bytů na sídlištích. Z období 1960-1989 pochází v současnosti zhruba 40 % bytového fondu, téměř výhradně v panelových domech (Maier, Hexner, Kibic 1998: 92). Po roce 1990 jsou dokončeny poslední panelové domy v rozestavených lokalitách v rámci komplexní bytové výstavby. V devadesátých letech se významně snížil objem budovaných bytů a změnila se i možnost jejich získání. Zásadní vliv na změny na trhu s bydlením měly zejména ekonomické procesy.

Mezi nejvýznamnější ekonomické procesy ovlivňující změny sociálně prostorové struktury Prahy patří nesporně privatizace státního vlastnictví. Tyto procesy ve vývoji Prahy byly v minulosti již podrobně hodnoceny a dobře poznány (Eskinasi, 1994; Sýkora, Šimoníčková 1994; Sýkora 1996). Na fyzické prostředí města měla prakticky okamžitý vliv zejména malá privatizace, která radikálně pozměnila parter domů vnitřního města. Privatizace podniků (malá a velká) však měla na sociálně prostorovou strukturu města pouze nepřímý vliv. Daleko zásadnějšími změnami byly privatizace a restituce bytového fondu. Restituce domů ovlivnila především další vývoj vnitřního města. Domy navrácené původním majitelům tvoří v současnosti zhruba 15 % domovního fondu v Praze (Maier, Hexner, Kibic 1998: 92). Část staronových majitelů se rozhodla navrácený majetek okamžitě prodat, čímž vznikla zvýšená nabídka na trhu s nemovitostmi, která byla výrazně koncentrována ve vnitřním městě.

Okrajové části města, kde se většina výstavby uskutečnila v období komunistické vlády, byly více ovlivněny postupnými privatizačními nabídkami jednotlivých městských částí a transformací bytových družstev (více viz Sýkora 1996). Okraje měst a suburbánní oblasti naopak ovlivnila především restituce pozemků a větší benevolence státu při vyjímání půdy ze zemědělského půdního fondu.

Kromě rozhýbání trhu s bydlením a s pozemky mají restituce a privatizace rovněž velký význam pro formování nové sociální stratifikace městské společnosti. Z mnohých perzekvovaných a pronásledovaných rodin bývalé buržoazie se díky restitucím majetku stává nová vrstva majitelů nemovitostí. V případě pronájmu domů s atraktivními nebytovými prostory, odprodeje celého bytového domu nebo rozdělení původního pole v suburbánních polohách Prahy na stavební parcely docházelo ke "znovuzrození" bohaté vrstvy Pražanů. Na druhé straně je potřeba přiznat, že mnozí majitelé nájemních domů mají při státem regulovaných nájmech velké potíže se zabezpečením základních oprav svých domů.

Privatizace státního (komunálního) bytového fondu zřejmě nejvíce ovlivní budoucnost panelových sídlišť ve vnějším městě. Ta jsou často vnímána jako potencionální místa stigmatizace a koncentrace sociálně slabých obyvatel města. Nedostatek dostupných bytů a malá a snižující se residenční mobilita uvnitř Prahy tento proces v současnosti brzdí. Ochota účastnit se privatizace je zřejmá především v menších domech s nízkým počtem nájemníků a v domech s vyhovujícím fyzickým stavem objektu. I v rámci jednotlivých sídlišť tak může docházet k diferenciaci charakteru bydlení na úrovni jednotlivých domů. Vedle menších nebo novějších privatizovaných domů s fungující samosprávou a stabilizovanou sociální strukturou mohou existovat objekty se zhoršujícím se fyzickým stavem i snižujícím se sociálním statutem bydlícího obyvatelstva. Tato diferenciaci na mikroúrovni bude zřejmě ovlivněna i dalšími neekonomickými podmínkami, které se uplatňují spíše na úrovni jednotlivých částí Prahy. Jedná se zejména o rozdíly v kvalitě bydlení, sociálním a (zejména) věkovém složení obyvatelstva, dopravní dostupnosti i kvalitě okolního přírodního prostředí. Tyto rozdíly budou zřejmě v budoucnu působit jako rozhodující faktory dalšího utváření sociálního prostředí pražských sídlišť.

Ačkoliv restituce a privatizace domů měla velký vliv na změnu fyzického stavu navrácených objektů, její vliv na změnu sociální struktury restituovaných domů je prozatím poměrně malý. V některých případech sice došlo k nahrazení původního obyvatelstva lidmi s vyšším sociálním statutem nebo k přeměně na neresidenční funkce, avšak většina nájemníků zůstává nadále bydlet v regulovaném nájmu u nových majitelů. Ke změnám došlo pouze v případě, že nový majitel obstaral pro své nájemníky náhradní bydlení nebo je (často na hranici zákona) přiměl k opuštění bytů. Podle Sýkory (1996: 371) podléhalo v roce 1995 regulaci nájmu 65 % všech bytů v Praze. Tato regulace se mění vždy v polovině roku, kdy je možno navýšit nájemné regulovaného bydlení. Navýšení je závislé na míře inflace a velikosti obce. Regulované nájemné v soukromých domech je pokládáno za jednu z významných překážek rozvoje trhu s bydlením v Praze.

Rozvoj bydlení mimo sídliště byl v minulosti minimální a i v současnosti představuje poměrně slabý proces. Vedle rekonstrukcí restituovaných domů v centru a budování nástaveb a přístaveb, je významnější výstavba nových domů. Tato výstavba je lokalizována většinou do okrajových nebo suburbánních částí městského regionu, jednotlivé projekty jsou realizovány i ve vnitřním městě. Ve všech případech (kromě svépomocných staveb) se jedná o byty pronajímané nebo prodávané za tržní ceny. Téměř všechny nově vzniklé byty jsou určeny pro lidi s vyššími příjmy a zbytek společnosti je prakticky vyloučen z účasti na trhu s bydlením. Tato situace byla zřetelná zejména v prvních dvou třetinách 90. let. Na konci 90. let se neobyčejně rozvinulo čerpání úvěrů ze stavebního spoření a hypoték. Zdá se, že po počáteční nedostupnosti koupě nebo stavby nové nemovitosti pro střední příjmové třídy, se postupně rozšiřuje okruh lidí, kteří si pořízují lepší bydlení. Jedinou skupinou obyvatelstva, která zůstává bez možnosti pořízení bydlení, jsou nižší příjmové vrstvy. Nebyly realizovány prozatím žádné projekty sociálního bydlení nebo startovních bytů pro mladé. Za malé byty ve vnitřním městě se na volném nebo černém trhu platí 3x-4x vyšší nájem než v regulovaném sektoru. Prakticky totožná je situace i v obecních bytech, které lze získat od jednotlivých městských částí pouze ve výjimečných případech. U většiny nabízených bytů je potřeba zaplatit dluh po předchozím neplátcím nájemníkovi, který se může vyšplhat až na několik stovek tisíc korun. K tomu je potřeba nabídnout

v soutěži poměrně vysoké částky za sepsání nájemní smlouvy a nejvyšší měsíční nájem. Byty s regulovanými nájemnými částkami nabízeny pouze sociálně slabým občanům nebo některým preferovaným profesím (např. učitelům nebo policistům). Těchto bytů se ročně v Praze uvolní kolem 2000, ze kterých asi polovinu získávají lidé schopní nabídnout tržní cenu.

Na trh se obvykle nedostanou byty uvolněné obyvatelstvem s vyšším sociálním statutem. Takové byty, na sídlištích nebo ve vnitřním městě, jsou nadále nedostatkovým zbožím a jsou většinou příliš drahé pro chudší obyvatelstvo. Mnohdy jsou raději pronajímány a to někdy i v neoprávněných případech v komunálních bytech.

Zřejmě nevýraznější rozvoj zaznamenává výstavba rodinných domů v okrajových částech Prahy a v nejbližším zázemí města. Za posledních 10 let (viz tab. 8) narostl počet trvale obydlených rodinných domů v zázemí Prahy o 3.265 staveb, což je více než 70 % celkového přírůstku Středočeského kraje. Vyšší intenzita výstavby byla v okrese Praha-západ. Rozvoj rodinného bydlení byl zaznamenán i v Praze, kde přibylo 1888 domů. Zatímco v zázemí Prahy tvořila výstavba rodinných domů převažující druh novostaveb, velká část osmitisícového přírůstku bytů v Praze je tvořena byty v dobíhající výstavbě panelových domů pražských sídlišť. Především v Praze je potřeba sledovat i počet neobydlených bytů, který zaznamenal mezi posledními dvěma sčítání velký nárůst. Celkem přibylo v Praze 49.299 bytů, nárůst neobydlených bytů tvoří 41.030 jednotek (z 20.489 v roce 1991 na 61.519 v roce 2001). Je pravděpodobné, že se nejedná o neobydlené nově vystavěné byty. Část tvoří byty přeměněné na neresidenční využití. Podstatnější část bytů je podle mého názoru ve skutečnosti obydlená a na černo pronajímána a zbytek tvoří byty, které se dostaly na trh a jsou neobydleny pouze dočasně. Velký počet neobydlených bytů v Praze je zřejmě způsoben odlišnou nabídkou a poptávkou po bydlení. Malé a levnější byty jsou v Praze nedostatkovým zbožím, zatímco velkých a drahých bytů je na trhu relativní dostatek.

Tab. 8 Změny v počtu trvale obydlených domů a bytů v Praze a Středočeském kraji v letech 1991-2001.

území	trvale obydlené rodinné domy			trvale obydlené byty		
	1991	2001	přírůstek	1991	2001	přírůstek
Praha	47257	49145	1888	495804	504073	8269
Praha-východ	20342	21384	1042	33313	34725	1412
Praha-západ	18378	20601	2223	26636	29695	3059
Středočeský kraj	212485	217059	4574	398988	412687	13699

Zdroj: SLDB 1991, Předběžné výsledky SLDB 2001.

Tab. 9 Počet rodinných domů v Praze a zázemí (Praha-východ + Praha-západ) v letech 1991a 2001.

	Praha	Praha-východ	Praha-západ
počet RD v roce 1991	50491	24295	22118
Počet RD v roce 2001	55506	26805	25937
RD z let 1991-2001	6602	3379	3958
přírůstek RD 1991-2001	5015	2510	3819
odpad RD 1991-2001	-1586	-869	-139

Zdroj: SLDB 1991, Předběžné výsledky SLDB 2001

Celkový přírůstek rodinných domů je o něco vyšší, jak naznačuje tabulka 4.9. Nová výstavba rodinných domů v Praze a zázemí činila v době mezi censy téměř 14 tisíc domů, z nichž více než polovina byla lokalizována do okresů Praha-východ a Praha-západ.

Změny mechanismů získání bydlení, restituce, privatizace, zavedení trhu s bydlením a chybějící sociální bydlení radikálně změnilo vzorce rozvoje města typické pro minulou éru. Protože bydlení má stěžejní význam pro utváření sociálně prostorové struktury města, odráží se tyto změny i v rozmístění a diverzifikaci obyvatelstva podle jeho sociálních, ekonomických a částečně i demografických charakteristik.

Rodinný status

Vedle změn v sociálně ekonomické struktuře společnosti, které jsou spojeny především s transformací ekonomiky, politiky a společnosti z komunistické na post-komunistickou, se uplatňují i sociální a demografické procesy, které nejsou přímým důsledkem této transformace a jsou označovány jako druhý demografický přechod (van de Kaa 1987). Jedná se zejména o neekonomické procesy působící i v ostatních vyspělých zemích světa. Zásadním způsobem se v Česku mění charakter rodiny, partnerského soužití, velikosti domácností. Významně se mění vztah mladých lidí k plánování rodiny. Posouvá se věk početí dítěte i uzavření sňatku. Vedle nových možností pro mladé lidi v oblasti vzdělání, cestování, podnikání a realizace v zaměstnání, jsou tyto demografické události v Praze ovlivňovány nesporně i bytovými problémy mladých lidí.

Uspořádání obyvatelstva města podle věku a charakteru rodiny představovalo v minulosti nejvýraznější diferenciaci sociálně prostorové struktury v Praze. Kromě přirozené vyšší mobility mladých rodin a jejich směřování na okraje města, které je obvyklé i v západních městech, byla "věková segregace" socialistického města výrazně ovlivněna komunistickou bytovou politikou. Protože se nová výstavba vyvíjela kolem vnitřní Prahy zhruba koncentricky, měl i rodinný status relativně zřetelnou koncentrickou prostorovou strukturu. Tento vzorec je možno přijmout při generalizovaném prostorovém vnímání města v koncentrických zónách i v současnosti. Při detailnějším pohledu je nutno ustoupit od "geometrické determinace" a přežívajících prostorových vzorců a zohlednit další faktory, které ovlivňují rozmístění obyvatelstva podle věku a charakteru rodiny.

V tabulce 10 jsou uvedeny indexy stáří pro vybraná katastrální území Prahy. Jednotlivá území se liší vzdáleností od centra a stářím bytového fondu. Centrum má velmi starou věkovou strukturu, ale index stáří se zde postupně snižuje. Tento trend mládnoucí věkové struktury pražského centra jsem popsal v diplomové práci (Ouředníček 1994). Můžeme jej považovat za určitou formu socialistické gentrifikace. Centrální části zaznamenávaly *"příliv nového, vesměs mladšího, často vzdělanějšího a většinou i lépe materiálně situovaného obyvatelstva s jinou strukturou potřeb a aspirací"* (Linhart, Rak, Voženílek 1977: 102). Tento trend se ještě posiluje v současné době, kdy se jednak přirozenou měnou i migrací snižuje počet seniorů v centru, jednak dochází k omlazování věkové struktury migrací studentů, mladých jednotlivců nebo párů. Kromě centra lze tyto procesy zaznamenat i ve vybraných lokalitách vnitřního města. Jiné méně atraktivní čtvrti mají stabilně starou věkovou strukturu.

Na příkladu Záběhlic, Hájů a Stodůlek je patrná věková proměna jednotlivých generací pražských sídlišť, jejich skoková změna věkové struktury a posléze postupné stárnutí obyvatelstva těchto částí Prahy. Tento postupný vývoj pražských sídlišť společně se stabilizací místního obyvatelstva a obecně nízkou migrační mobilitou bude i nadále výrazně ovlivňovat diferenciaci Prahy podle rodinného statusu.

Jako nové procesy lze od počátku 90. let pozorovat zejména pohyby související s restitucemi domů vnitřního města a výstavbu rodinného bydlení na okrajích a v zázemí Prahy. Jak gentrifikované části Prahy tak nové suburbánní bydlení bude mít výrazně mladou věkovou strukturu obyvatelstva. Pokud zůstaneme u hodnocení demografických charakteristik obyvatelstva na úrovni katastrálních území, můžeme sledovat rozštěpení (polarizaci) rodinného statusu předměstských lokalit i čtvrtí vnitřního města. Diferenciace v mikroměřítku částí sídel nebo skupin domů bude v blízké budoucnosti zřejmě narůstat.

Pokud zobecníme současný vývoj diferenciacie města podle rodinného statusu je zřejmé, že dochází k postupnému omlazování centra a vybraných částí vnitřního města, které jsou vyhledávány především lidmi žijícími mimo rodinu, bez dětí a s městským životním stylem. Ostatní oblasti vnitřního města a sídliště mají stabilizovanou věkovou strukturu a postupně stárnou. Typické je zde nucené soužití mladých dospělých s rodiči a jejich velmi pozvolné osamostatňování. V suburbánních oblastech dochází k rozštěpení věkové struktury sídel na starší původní a mladší nové obyvatele, kteří žijí rodinným životem s dětmi.

Tab. 10 Index stáří ve vybraných katastrálních územích Prahy 1970-1991

Katastrální území	1970	1980	1991
Staré Město	230,6	208,9	199,1
Nusle	254,7	222,9	228,0
Záběhlice	61,7	92,5	129,4
Háje	181,6	18,7	45,9
Stodůlky	166,0	108,3	22,2
Lysolaje	164,9	115,4	139,5
Praha	171,2	125,0	129,9

Váha rodinného statusu jako diferencující proměnné se postupně snižuje. Tento trend souvisí zřejmě s klesající intenzitou migrace a se změnou bytové politiky, která již nepreferuje mladé rodiny. Jednotlivé části města se začínají více odlišovat především z hledisek ekonomických.

Ekonomický status

Rovněž ekonomický status obyvatelstva jednotlivých částí města je spoluutvářen migrací obyvatelstva a sociálními procesy ve společnosti. V 90. letech patří k nejvýznamnějším sociálním změnám postupná restrukturalizace společnosti. Byla výrazně omezena politická (nikoli ekonomická) moc příslušníků komunistické strany. Bylo propuštěno mnoho politických vězňů, ukončeno sledování a perzekuce řady odpůrců režimu. Do vlasti se postupně začali navracet emigranti ze zahraničí. Mnoha lidem bylo umožněno vykonávat své profese, svobodně cestovat, vzdělávat se a projevat své názory. Byly uskutečněny svobodné volby. Po odstranění sociálních bariér znemožňujících přirozené utváření sociální stratifikace společnosti začaly postupně fungovat ekonomické mechanismy ovlivněné nahrazováním řízené státní ekonomiky prvky tržního hospodářství. Růst sociálně ekonomických rozdílů představoval výraznou změnu nejen ve stratifikaci společnosti, ale také v diferenciaci jednotlivých regionů Československa. Tato diferenciacie se uplatňovala přirozeně na všech hierarchických stupních od krajů a okresů až po nárůst sociální segregace na úrovni částí měst.

Grzegorz Weclawowicz (1998: 59, 66) při srovnání současného vývoje sociální struktury Prahy, Budapešti a Varšavy konstatuje "významný ekonomický úpadek velké většiny společnosti" a převahu lidí, kteří ekonomickou transformací spíše ztratili, než získali. Ačkoli došlo k podstatné diferenciaci společnosti a zároveň k polarizaci sociální struktury mezi ekonomicky vyspělými a zaostávajícími regiony i v rámci Prahy, je možné v našem hlavním městě vidět rozdílný vývoj, než jaký popisuje Weclawowicz. Ekonomická prosperita Prahy, nízká nezaměstnanost, stavební boom, stupeň automobilizace a spotřební chování obyvatelstva Prahy svědčí o skutečnosti, že Praha a její obyvatelstvo patří mezi ekonomicky nejsilnější části Česka a je srovnatelná v řadě sociálních charakteristik i s ostatními městy západní Evropy. Široká sociální síť a regulace cen bydlení zatím brání nárůstu počtu chudých obyvatel a udržuje stabilní životní standard obyvatelstva s nejnižšími příjmy.

Diferenciacie v sociálně ekonomické struktuře společnosti se v průběhu 90. let začíná odrážet i do prostorového uspořádání města. Opět platí, že staré vzorce prostorové struktury města nejsou nahrazovány nebo překrývány, ale spíše doplňovány novými prvky v uspořádání sociálního i fyzického

prostředí města. Do značné míry zůstává v Praze zachován sociální status čtvrtí nebo lokalit, který byl vtisknut těmto částem v předchozích obdobích vývoje města. Jednoznačná závislost sociálně ekonomického statusu na kvalitě bydlení a životního prostředí lokality je zřejmá například z analýzy obyvatelstva podle vzdělanostní úrovně (Ouředníček 1997; ÚRM 1995). Prestižní bydlení a vysoký sociálně ekonomický status lze identifikovat především ve vilových čtvrtích vybudovaných v meziválečném období. Naopak nejnižší status má obyvatelstvo bydlící ve starých průmyslových oblastech, vnitřních perifériích a ve staré zástavbě venkovských sídel na území Prahy i v zázemí.

Podstatně k přeměně sociálně ekonomického statusu přispěly zejména procesy gentrifikace a suburbanizace. Oba procesy byly umožněny zčásti restitucemi nemovitého majetku v první polovině 90. let. Restituce pozemků na okraji a v zázemí Prahy umožnila postupný rozvoj rodinného bydlení v těchto lokalitách a zvyšování sociálního statusu obyvatelstva, resp. příchod obyvatel s vyššími příjmy, vzděláním, často i politickou mocí. Navrácení činžovních domů v centru a vnitřním městě s sebou neslo v některých případech i přeměnu složení obyvatelstva restituovaných domů směrem ke zvýšení sociálně ekonomického statusu těchto domů. Suburbanizace výrazně ovlivňuje současné změny sociálně prostorové struktury města nejen v cílových lokalitách, ale zároveň i v územích vystěhování. Gentrifikace představuje v Praze pouze slabý proces, kterého se účastní především bohatší cizinci schopni platit vysoké nájem v revitalizovaných domech (Sýkora 1996b). Gentrifikace ovlivňuje vybraná území v centru města a atraktivních oblastech residenčních čtvrtí, avšak její dopad na změnu sociálně prostorové struktury zdrojových oblastí je minimální. Mezi katastrální území s největším migračním pohybem (obratem) patří zejména nová sídliště, které mají sice kladné migrační saldo (viz obr. 22), ale patří zároveň k významným zdrojovým oblastem. Odliv obyvatelstva zaznamenává dlouhodobě i centrum a starší sídliště. Podrobnější analýza je zařazena na začátku této kapitoly.

Mechanismus formování oblastí s nízkým nebo vysokým sociálně ekonomickým statusem obyvatelstva můžeme popsat následujícím způsobem. Obecně platí, že bohatí obyvatelé mají větší možnost volby místa svého bydliště a mohou snadněji naplňovat svoje residenční preference. Neexistuje ale jednoznačně prostorově daná oblast města ve smyslu centrum vnitřní město - vnější město - předměstí, která by byla obecně platnou dobrou adresou. Velmi to ovlivňuje rodinný status a individuální životní styl. Ekonomické podmínky, především cena půdy a cestovní náklady, mají pro utváření prostorového vzorce sociálně ekonomického uspořádání až druhotnou úlohu. Prvotní podmínky, které vytvářejí dobrou adresu ve městě, jsou kvalitní životní prostředí. Z fyzických znaků prostředí je důležitá atraktivita přírodního prostředí, čistota ovzduší, kvalita architektury, vybavenost lokality službami a infrastrukturou. Stejnou váhu mají i kvality sociálního prostředí, kterými mohou být bezpečí, genius loci a historie místa, významní nebo vlivní sousedé atd. Tyto charakteristiky jsou následně vyjádřeny i v ekonomické hodnotě lokality a její dostupnosti pro omezenou část společnosti. Tímto způsobem jsou odstupňovány jednotlivé části města a jejich složení obyvatelstva je vyjádřením odlišných možností jednotlivých sociálně ekonomických vrstev společnosti realizovat svoje residenční preference.

Prioritní v uspořádání obyvatelstva podle ekonomického statusu nejsou ekonomické podmínky, ale kvalita fyzického a sociálního prostředí konkrétní lokality. Mnohem větší roli hraje v pražských podmínkách charakter přírodního prostředí, historie místa, architektura a další kvalitativní prvky životního prostředí. Jak oblasti s kvalitním životním (fyzickým i sociálním) prostředím, tak špatné adresy lze objevit v různých vzdálenostech od centra nebo různých typech bydlení. Lidé si je volí k bydlení nejen podle ekonomické síly, ale zároveň podle preferovaného životního stylu. Město je tvořeno mozaikou lokalit, jejichž obyvatelstvo se v některých z nich podobá spíše ekonomickými charakteristikami, jinde životním stylem nebo rodinným statusem.

Etnický status

Po roce 1945 představovala Praha národnostně homogenní město. V roce 1970 zde žilo pouze 26 tisíc obyvatel jiné národnosti než české (2,5 %) a "ani při velmi podrobném ekologickém rozboru nemůžeme určit výraznější koncentrace národnostních menšin" (Linhart, Rak, Voženílek 1977: 98). Jedinou výraznější národnostní menšinou v období socialistického města byly Romové, kteří bydleli většinou v centru a některých oblastech vnitřního města. Při sčítání lidu v roce 1991 bylo v Praze sečteno 43,5

tisíce obyvatel s jinou než českou, moravskou a slezskou národností. Více než polovinu (2 % z celku) tvořili Slováci, které však nelze považovat v období společného státu a do značné míry ani dnes jako cizí národnost. Údaje za některé národnosti (zejména Romy) je nutno pokládat za značně podhodnocené, protože řada lidí se z různých důvodů přihlásila k české nebo slovenské národnosti nebo neuvedla žádný údaj. Situace při sčítání v roce 2001 byla v tomto ohledu ještě mnohem více zkreslena. Ani registrace ostatních cizích národností a cizinců není snadná. Do sčítání nebyly zahrnuti např. pracovníci ambasad, kteří tvoří v některých částech města (Bubeneč, Dejvice, Malá Strana) významnou složku populace. Mnozí cizinci nejsou v Praze trvale hlášeni, působí zde přechodně nebo nelegálně. Mnozí bydlí v načerno pronajímaných bytech nebo nejsou registrováni. Drbohlav a Čermák (1998: 99) odhadují počet cizinců v Praze na 100-150 tisíc obyvatel.

Jejich prostorová segregace nebo separace začíná být v organismu města jasně zřetelná. Bohatší cizinci ze západu Evropy a Severní Ameriky obývají často suburbánní lokality, při krátkodobých pobytech a v případě jednotlivců i gentrifikované části vnitřního města. Vietnamci se nenápadně začlenili do většinové společnosti a větší zastoupení mají zřejmě na sídlištích. Vietnamce a Romy nelze v současnosti považovat za cizince, protože jsou v Česku (v Praze) usazeni na trvalo a většinou již po dlouhou dobu. Romové jsou stále lokalizováni především do špatného bydlení ve vnitřním městě. V některých případech se dostali z restituovaných domů i na novější sídliště. Byly jim přiděleny byty např. na sídlištích Černý Most, Modřany nebo Velká Ohrada. Novými a většinou dočasnými obyvateli Prahy jsou Ukrajinci. Většinou jsou to mladí svobodní muži, kteří přišli v průběhu 90. let za prací a posílají většinu vydělaných peněz zpět do vlasti (Drbohlav, Čermák 1998). Bydlí většinou v ubytovnách na okraji města nebo kolem sportovních areálů a pracují ve stavebnictví, často na černo a za nízkou mzdu. Zvýšil se i počet Číňanů, Rusů a Arabů, jež můžeme objevit především v centrálních polohách Prahy. Jejich residenční lokalizace je ovšem obtížná.

V lokalizaci romské národnosti můžeme v současnosti objevit podobný prvek jako u procesů vnitroměstské migrace národnostních skupin v západních městech. V průběhu 90. let, zejména v souvislosti s restitucemi domů ve vnitřním městě, dochází k částečnému přesunu Romů z centrální části Prahy do sídlištní zástavby. Lze v tom spatřit určitou podobnost s filtrací etnických menšin z vnitřku západních měst do sociálního bydlení na okrajích města. Zvyšování národnostní heterogenity pražských sídlišť je znatelné např. ve vyšším zastoupení žáků "z Východu" na sídlištních základních školách. Rodiny cizinců ze západní Evropy a Severní Ameriky využívají pronájmů v okrajových částech města, které jsou v několika případech vybaveny i specializovanými školami. Celkově lze konstatovat, že otevření hranic a relativně dobrá pozice české (pražské) ekonomiky, významně ovlivnily národnostní strukturu Prahy.

Kromě rodinných, ekonomických a etnických odlišností jednotlivých skupin obyvatelstva se v posledních letech vyhraňují v Praze i specifické životní styly, které nelze dobře popsat ani ryze demografickými ani ekonomickými ukazateli. Všechny hodnocené charakteristiky přirozeně ovlivňují životní styl obyvatelstva, ale v žádném případě jej plně nedeterminují. Životní styl je utvářen individuálními preferencemi a žebříčkem hodnot jednotlivců nebo sociálních skupin. V některých případech se váže specifický životní styl k národnostním menšinám, politickým nebo náboženským organizacím, sportovním nebo kulturním aktivitám, zaměstnání nebo trávení volného času obyvatelstva. Tyto skupiny se stejným životním stylem nebydlí většinou koncentrovaně na jednom místě ve městě, ale přesto využívají specifické prostory uvnitř města nebo v celém městském regionu. Příkladem mohou být především zájmové skupiny, které se pravidelně setkávají v divadlech, na diskotékách, na sportovních hřištích, na zahrádkách nebo na chalupách. Výrazně odlišné prvky životního stylu přinášejí např. noví residenti suburbanizovaných sídel. Životní styl bude podle mého názoru v budoucnu jednou z nejdůležitějších sociálně ekologických proměnných, která bude výrazně diferencovat naše města. Výzkumu životního stylu je v geografii věnována minimální pozornost a výše zmíněné postřehy nelze prozatím shrnout do jednoznačných závěrů.